

Wolter Noordman

DE VIJFTIEN EXECUTIES

LIQUIDATIES AAN DE
IJSELLOEVER, APRIL 1945

De vijftien executies

Wolter Noordman

DE **VIJFTIEN**
EXECUTIES

LIQUIDATIES AAN DE
IJSSELOEVER, APRIL 1945

Omniboek

Eerder verschenen van deze auteur onder andere:

Ondergedoken op de Veluwe

Luchtalarm op de Veluwe

Gevangen op de Veluwe

Tweede, herziene druk, november 2016

Eerste druk, april 2015

Uitgeverij Omniboek

Postbus 13288

3507 LG Utrecht

www.omniboek.nl

ISBN 978 94 0190 520 6

ISBN e-book 978 94 0190 521 3

NUR 689

Copyright © 2015, Wolter Noordman/Uitgeverij Omniboek

Omslagontwerp en opmaak binnenwerk: Garage BNO, Kampen

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden op copyright van fotomateriaal te achterhalen. Zij die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op deze rechten, verzoeken wij contact op te nemen met hem.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Voorwoord 7

Inleiding 9

Geschiedenis, organisatie en werkwijze SD en Sipo 13

Vorming Einsatzkommando Zwolle 21

Ontsnaapt aan executie 23

De terechtstelling op de Geldersedijk in Hattem 29

- De executie en identificatie van de slachtoffers 29

- In herinnering 43, 50, 58, 60, 73, 78

De liquidatie bij het Katerveer 80

- De executie, zoektocht naar de slachtoffers en hun identificatie 80

- In herinnering 87, 92, 103, 114, 117, 140, 145, 152, 154

Executie overleefd 157

Bijlagen 163

- De verhalen achter de monumenten 163

- Monument bij het Katerveer 163

- Monument op de Geldersedijk 173

- Joseph Schreieder, Englandspiel of Germanygame? 177

- Verwikkelingen rond Jan Thijssen en zijn Radiodienst 182

- Rapporten opgesteld door geallieerden 188

- Bijzondere Rechtspleging Nederland en vervolging buitenland 192

Noten 199

Verantwoording 211

- Woord van dank 211

- Bronnen: 213

Personen 213

Geraadpleegde literatuur 214

Geraadpleegde archieven en particuliere collecties 215

Verantwoording afbeeldingen 219

Voorwoord

‘Wie waagt wint.’

Het is vrijdagmiddag 22 september 1989 als een kleine, witte auto met een Belgisch kenteken de parkeerplaats tegenover mijn huis op rijdt. François Siffert, die in oorlogstijd diverse keren als radio-operator van een team met bijzondere opdrachten in bezet gebied werd gedropt, zal iets komen vertellen over dit soort acties.

Hij maakte deel uit van het Eerste Belgische Parachutistenkorps, dat na de bezetting van België in Engeland werd opgericht en werd gevormd door Belgische ‘Engelandvaarders’¹. Een aantal van hen kreeg een vervolgopleiding en werd voor SOE-acties² ingezet. Hun wapenspreuk was: ‘*Who dares wins*’, wat zoveel betekent als: ‘Wie waagt, die wint’. De leden van deze teams waren erop getraind om gevaarlijke opdrachten uit te voeren en huzarenstukjes uit te halen.

Ik verwacht een stevig gebouwde man te ontmoeten, maar mijn veronderstelling wordt gelogenstraft als het portier van de auto opengaat en er een klein, schriel manneke uitstapt. Met een enigszins driftige pas, kordate houding, daarbij gevoegd zijn Franse taalgebruik, lijkt hij veel op de Franse filmkomiek Louis de Funès.

Wat zijn werkelijke schuilnaam in oorlogstijd was, ben ik nooit aan de weet gekomen. Tijdens ons lange gesprek ontdek ik dat hij problemen heeft met de Nederlandse taal en we schakelen daarom over op het Frans en het Engels. Het blijkt dat de ‘mannen van de troep’, zoals hij zichzelf en de anderen aanduidt, meerdere talen moesten kennen, zodat ze in een groot gebied konden worden ingezet.

‘*Who dares wins*’.

Al snel gaat het verhaal over zijn ervaringen in Nederland tijdens de operatie ‘Gobbo’³, en hij noemt daarbij namen van mensen die hij kent of ontmoet heeft. Regelmatig komen de namen Holvoet (alias ‘Pieter’, ‘Bacon’ of ‘Henderson’), Buunk, (alias ‘Fopkonijn’ of ‘Frederik Hanendoes’) en de artsen Eskes (alias ‘Alex’) en Oskam naar voren. Ook heeft hij het over een onderzoekscommissie, die Nederland in augustus 1945 heeft bezocht en waarvan hij deel uitmaakte. Pas een flink aantal jaren later vallen de puzzelstukjes die zijn verhaal opleverde, in elkaar.

Dit boek gaat over mannen die veel waagden. Het waren voornamelijk principiële verzetsmensen; geen ‘septemberridders’ of ‘meikevers’.⁴ Ze waren al vroeg in de oorlog in verzet gekomen omdat ze het niet meer pikten, en de grens voor hen bereikt was!

Een paar dagen voor de bevrijding werden er op de Geldersedijk in Hattem en aan de Gelderse kant van het Katerveer vijftien mannen doodgeschoten, onder wie D. Eskes, F. van der Laaken, G.B. Buunk, J.P.S. Austin en R.A. Holvoet. De laatstgenoemden hadden op de een of andere manier met het illegale radioverkeer te maken gehad. Ze waren behalve Dirk Eskes en Floris van der Laaken in het kader van bijzondere missies boven Nederland gedropt en later gearresteerd. De meeste slachtoffers hadden een belangrijke rol in het verzet gespeeld. Drie werden om andere redenen geëxecuteerd.

Deze mensen uit het verzet hebben veel gewaagd... en de oorlog werd gewonnen. De bevrijding hebben ze niet mogen beleven. Toch leven zij voort in herinneringen. Via artikelen, gedichtjes, toneelstukken, brieven die achtergelaten zijn, komen ze weer tot leven. Dit hebben moordenaarshanden niet kunnen uitwissen!

Inleiding

De aanleiding om een boek te schrijven over de laatste twee terechtstellingen die werden uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van de *Sicherheitsdienst* (SD) in Zwolle, heeft diverse redenen.

In eerste instantie was mijn belangstelling gewekt door de informatie die François Siffert mij had verstrekt. Die interesse nam toe, toen uit verder onderzoek bleek dat de staf van de SD zich tijdens de laatste periode van de oorlog in Zwolle had gevestigd en de voor haar belangrijke gevangenen naar het Huis van Bewaring in Zwolle had laten overbrengen.

Over deze executies, die aan de Gelderse kant van de IJssel plaatsvonden, bleek veel materiaal voorhanden. Omdat bij deze executies twee geallieerde militairen betrokken waren, werd al spoedig na de oorlog naast de Nederlandse, ook door de geallieerde autoriteiten een onderzoek ingesteld. Hierbij werden vanaf april 1946 getuigen gehoord. Betrokken autoriteiten, zoals burgemeester en politie, werd naar hun handelwijze gevraagd. Ook werden burgers die iets gezien hadden, verhoord.

Daarnaast werden de Duitsers die deel hadden uitgemaakt van de in Zwolle gevestigde SD ondervraagd. Sommigen waren nog in Nederland gedetineerd; anderen waren naar kampen in Duitsland overgebracht. Van de laatste groep was er inmiddels een aantal vrijgelaten. Zij die verdacht werden van betrokkenheid bij oorlogsmisdaden werden weer opgespoord en opnieuw ingesloten in afwachting van eventuele verdere rechtsgang. Ondanks intensieve zoektochten bleef een aantal voor nader verhoor onvindbaar, waarschijnlijk omdat deze verdachten zich binnen de Russische zone van Duitsland (het la-

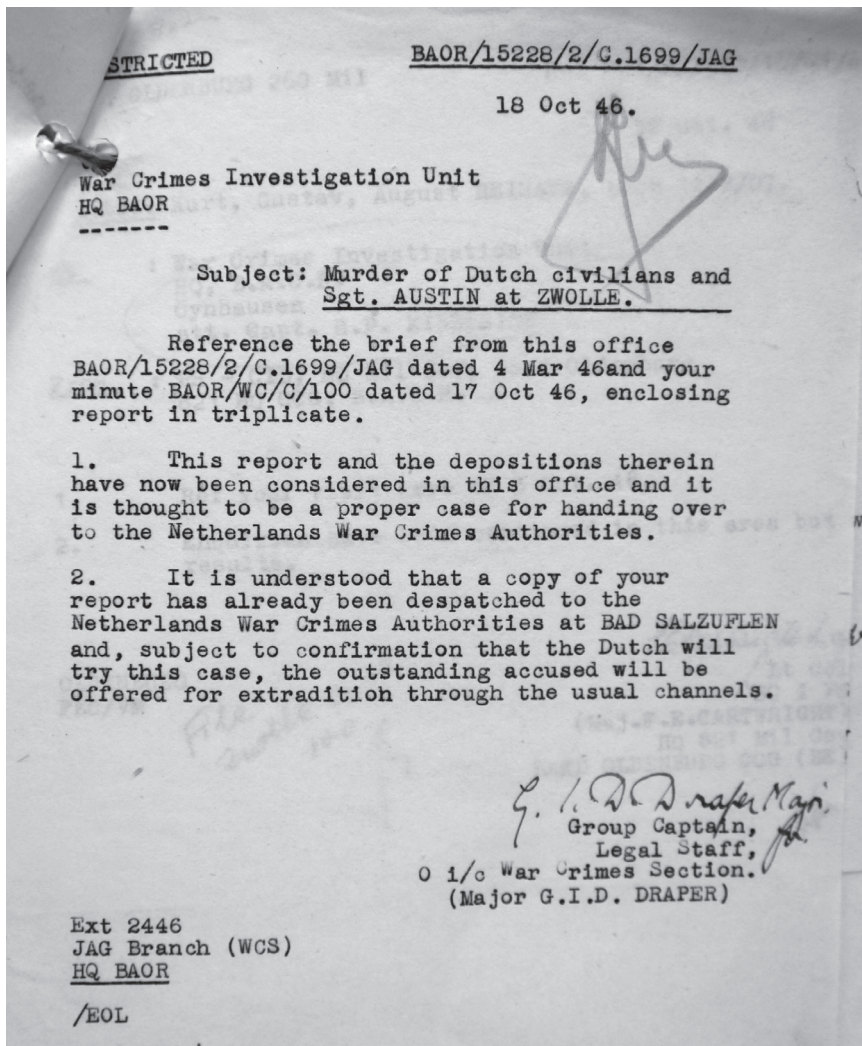
tere Oost-Duitsland) bevonden. Ook was een tweetal van hen niet meer beschikbaar: één wegens uitlevering aan Joegoslavië en de ander wegens veroordeling en terechtstelling voor een andere zaak.

Van geallieerde zijde werd het werk verricht door het 4e team van de War Crimes Investigation Unit (WCIU) en dat leidde tot een paar flinke dossiers die de bijnaam kregen: ‘Zwolle-case’. Daaraan was een onderzoek voorafgegaan naar de executies van de twee geallieerden, Austin en Holvoet. In totaal bevatten deze dossiers ongeveer 850 documenten. Dit was dus mijn voornaamste bron. Deze verhoren waren hoofdzakelijk toegespitst op de executies bij Hattem en het Katerveer.

Naast het onderzoek door de geallieerden werd gelijktijdig ook door de Nederlandse autoriteiten een onderzoek gestart naar deze executies, maar ook naar andere, zoals in de omgeving van Zwolle, te Wierden en bij Woeste Hoeve, een buurtschap in de gemeente Apeldoorn. Hiervoor was voornamelijk het Bureau Opsporing Oorlogsmisdaden (BOOM) te Amsterdam verantwoordelijk, die in Zwolle een subcommissie had met als hoofd de commissaris van politie, de heer G.J. Lettinck. De dagelijkse leiding van dit team was in handen van hoofdinspecteur J. Smit. Deze subcommissie voerde zelfstandig onderzoek uit en kreeg ook wel rapportages van de WCIU toegestuurd, via de in Bad Salzungen in Duitsland gevestigde Netherlands War Crimes Commission. Omgekeerd ging er ook veel onderzoeksmateriaal van BOOM en haar subcommissie in Zwolle via Netherlands War Crimes Commission naar het WCIU. Ook probeerden de geallieerden gevolg te geven aan de verzoeken om uitlevering van verdachten.

Het is oktober 1946 als de War Crimes Investigation Unit voorstelt om deze zaken voor berechting over te dragen aan de Nederlandse autoriteiten. In het bijzonder doelt men dan op de executies van de geallieerden Austin en Holvoet. In een aparte bijlage heb ik onder het hoofdstuk ‘Rapporten opgesteld door geallieerden’ verdere informatie over deze dossiers verwerkt.

Verder heb ik gebruikgemaakt van notities en documenten over deze executies, die ik aantrof in diverse gemeentearchieven en in het Provinciaal Archief in Arnhem (o.a. collectie Th.A. Boeree). Ook trof ik veel materiaal van BOOM en haar subcommissie in Zwolle aan in de dossiers van WCIU, in The National Archives in Londen.

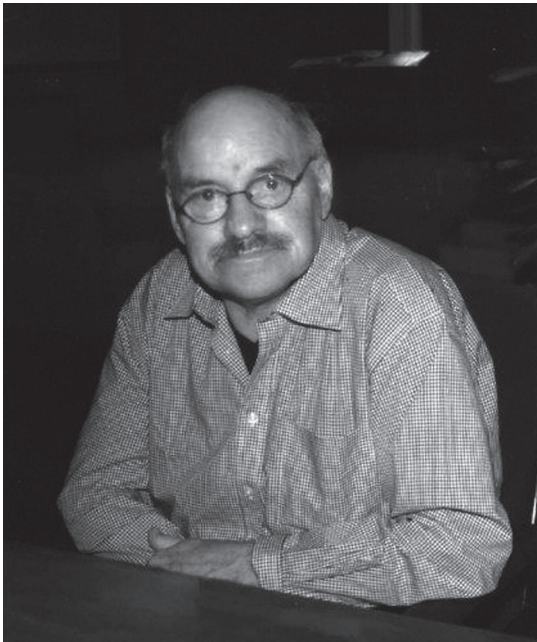

1. Voorstel WCIU overdracht zaak aan de Nederlandse autoriteiten.

Het onthullen van een nieuw monument bij het Katerveer in 1980 bracht de belangstelling voor – en de gemoederen over – deze executies opnieuw op gang. Er volgde een onderzoek naar de juiste naam van Raymond Holvoet, die onder zijn Engelse veldnaam ‘Henderson’ op het monument was vermeld. Ook ontdekte men toen dat de naam van één geëxecuteerde ontbrak op het monument. Het ging om de zestienjarige gedeserteerde SS'er, Florimond Beke. De fotograaf Henk Stalenburg dook in de geschiedenis van de mensen achter de namen op de monumenten, zowel op de Geldersedijk als bij het Ka-

terveer, en hij wist veel gegevens te achterhalen. Helaas was hij wegens ziekte niet meer in staat om het karwei af te ronden. Zijn onderzoeksresultaten zijn toen gedeponerd in het Streekarchief Noordoost-Veluwe. Dit nu werd een andere gedegen bron voor mijn boek, dat ik gemakshalve maar het 'Stalenburgdossier' noem. Ik heb in de bijlage onder het hoofdstuk 'De verhalen achter de monumenten' nog enige overwegingen gewijd aan de discussie die over het monument bij het Katerveer ontstond.

Ten slotte heb ik getracht om nabestaanden van de slachtoffers op te sporen voor het verkrijgen van inlichtingen en materiaal. Dit laatste was niet zo eenvoudig, maar is toch in belangrijke mate gelukt.

2. Henk Stalenburg,
fotograaf stadskrant
De Homoet.

Geschiedenis, organisatie en werkwijze SD en Sipo

In 1938 groeide de SD van een partij-informatiedienst uit tot de inlichtingendienst van de Duitse staat, die tevens ondersteuning gaf aan de Gestapo⁵ en samenwerkte met de Duitse Administratie van Binnenlandse Zaken. Zo werd de SD belast met het observeren van politieke tegenstanders van het Derde Rijk en het opsporen van politiek nieuws in binnen- en buitenland. Ook het verzamelen van de indrukken van de burgers op politieke beslissingen en het voorbereiden van sabotageacties en opstanden in het buitenland viel daaronder. Om deze taak te volbrengen werd een netwerk van medewerkers opgericht in het Derde Rijk en de gebieden die nazi-Duitsland later annexeerde of bezette.

De SD werd de veiligheidsdienst in de bezette gebieden, en SD-bataljons werden geplaatst onder het bevel van de SS. Aan het hoofd van deze dienst stond Himmler. Ze werkte nauw samen met de *Sicherheitspolizei* (Sipo).

Het onderzoek dat na de oorlog werd ingesteld door diverse instanties, gaf een duidelijk beeld van de organisatie en werkwijze van de SD en Sipo in bezet Nederland. Aan het hoofd stond de *Hohere Befehlshaber* en chef van de Sipo, Johann Baptist Albin Rauter. Onder hem stond de *Brigadeführer* Karl Georg Eberhard Schöngarth, *Befehlshaber* der Sipo. Omdat op 7 maart 1945 een aanslag op Rauter werd gepleegd, waarbij hij zwaargewond raakte, nam Schöngarth tot aan de bevrijding zijn functie waar. Over zijn taak vertelde Rauter na de oorlog het volgende:

‘In september 1944 kreeg ik van het *Reichssicherheitsamt* in Berlijn opdracht, ondertekend door Adolf Hitler zelf, om alle gerechtelijke instanties in bezet

gebied op te heffen. Ik nam hun taak over en had de eindbeslissing over de strafmaat, op de voorstellen die door de diverse Einsatzkommando's van de SD en Sipo werden gedaan. Mijn staf was ondertussen vanuit Den Haag, via Zeist en Westerbork, in december 1944 in Zwolle gehuisvest.

De repressaillevoorstellen, als straf voor verzetsactiviteiten, die werden gedaan door de diverse Einsatzkommando's, kwamen binnen op het bureau van de *Befehlshaber* der Sipo en SD, dr. Schöngarth, en werden door hem ter beoordeling voorgelegd aan de vierde afdeling van de *Sicherheitspolizei*. Daarna nam ik uiteindelijk de beslissing.'

Dit boek gaat verder alleen in op de vierde en belangrijkste afdeling van de *Sicherheitspolizei*. De vierde afdeling hield zich bezig met activiteiten zoals sabotage en spionage, dus een breed terrein van het verzet. Zij had onder andere de in het voorwoord genoemde gevangenen onder haar hoede, en was eind september 1944 naar Zwolle verplaatst. Tot 1 maart 1945 stond deze afdeling onder leiding van *Regierungsrat* Erich Deppner en daarna van *SS-Obersturmbannführer* Hans Kowitz, die als een soort openbaar aanklager gezien kon worden. Rauter verklaarde verder:

3. Johann Baptist Albin Rauter.

'Ging het over verzetsbewegingen, dan werd de zaak voor verdere beoordeling voorgelegd aan *Hauptsturmführer* Hans Ernst Harders. Betrof het geheime zenders en spionage, dan werd de zaak in handen gegeven van de *Kriminaldirektor*, *Sturmbannführer* Joseph Schreieder. Na hun beoordeling werd de zaak via het bureau van Schöngarth voorgelegd aan mij. Ik nam dan de beslissing over de strafmaat. Bijna altijd was dit de doodstraf. Deze werd meestal niet direct uitgevoerd. De betrokken gevangenen werden vaak gebruikt als represaille voor gepleegd terrorisme en sabotage door het verzet.

Indien represaillemaatregelen

19

Abschrift
von
A b s c h r i f t

Alleen voor den dienst te gebruiken.
Alleen in handen van officieren.

G E H E I M
o.U., den 28. September 1944

Organisationsplan.

der Dienststelle des Befehlshabers der Sicherheitspolizei und des SD.
für die besetzten niederländischen Gebiete.

Führungsstab.

zZt. Lager Westerbork bei Hooghalen
Anruf: BRK. Vermittlung Assen u. Hooghalen 225

Befehlshaber: SS-Brigadeführer Generalmajor d.P. Dr. Schöngarth
Adjutantur: SS-Untersturmführer Transfeld
Leiter IV: SS-Sturmbannführer Deppner
Leiter III: SS-Sturmbannführer Fehrenholz

Befehlsstelle der Einsatzkommandos

zZt. Zwolle, Bürgermstr. van Royensingel 5
Anruf: BRK. Vermittlung Zwolle (2343/44) Apparat 40

Persönlicher Referent und
Verbindungsführer zum BdS: SS-Sturmbannführer Dr. Arlt.
Leitung der Exekutive: SS-Sturmbannführer Schreieder
Leiter V und Vertreter: SS-Hauptsturmführer Wensky
SD-Referent: SS-Hauptsturmführer Dr. Müller.

I. Einsatzkommando Amsterdam

Amsterdam, Ruterpestraat 99
Anruf: RK. Vermittlung (97001)

Einsatzbereich: Prov. Nordholland und Prov. Utrecht
Leiter: SS-Sturmbannführer Lages

Aussenkommando Utrecht

(dem Einsatzkommando Amsterdam unterstellt)
Utrecht, Maliehaan 61
Anruf: RK. Vermittlung

II. Einsatzkommando Rotterdam

Rotterdam, Heemradsingel
Anruf: RK. Vermittlung

Einsatzbereich: Prov. Südholland mit Ausnahme des
Zuständigkeitsbereichs des RK Den Haag
Leiter: SS-Sturmbannführer Wölk
Sonderkommando Rotterdam
(dem Einsatzkommando Rotterdam unterstellt)
Leiter: SS-Hauptsturmführer Kromberger.

moesten worden genomen, meldden de *Einsatzleiders* zich ook bij de *Befehlshaber*, dr. Schöngarth. Zij deden voorstellen betreffende het aantal en welke personen als represaillemaatregel zouden worden geëxecuteerd. Deze voorstellen volgden weer dezelfde hiërarchieke weg. Deppner, en later ook Kolitz, beoordeelden de lijst met namen en gaven deze voor verdere afwerking – via het bureau van Schöngarth – door aan mij voor definitieve goedkeuring. Indien deze werd gegeven, gingen de opdrachten terug naar de *Einsatzleiders*. Ten slotte waren de *Einsatzleiders* die de voorstellen gedaan hadden, ook verantwoordelijk voor de uitvoering van de executies.

5. Dr. Karl Georg Eberhard Schöngarth.

De situatie in de bevelstructuur veranderde na 7 maart 1945, de datum waarop de aanslag op mij werd gepleegd. Vanaf dat moment heeft Schöngarth mijn functie van *Hohere Befehlshaber* van de Sipo en SD waargenomen en werden zijn werkzaamheden als *Befehlshaber* van de Sipo en SD door Kolitz behartigd.’ Tot zover een samenvatting van de verklaringen die Rauter hierover zelf heeft afgelegd.

Uit de diverse processen-verbaal wordt niet helemaal duidelijk in hoeverre de bevelsbevoegdheid van Schöngarth overging naar Kolitz. Sommige stafmedewerkers verklaarden na de oorlog dat Kolitz zijn bevoegdheden te buiten was gegaan, door de stukken te tekenen met de toevoeging ‘*In vertretung*’ in plaats van ‘*In auftrag*’.

Dit werd echter door Kolitz zelf weer ontkend, die zijn rol als ‘waarnemer’ van Schöngarth na de oorlog probeerde te bagatelliseren door de opmerking dat Schöngarth zijn eigen functie grotendeels zelf kon blijven vervullen, omdat de afstand tussen Apeldoorn en Zwolle niet zo groot was.

Anderen beweerden echter dat in de laatste weken voor de bevrijding het contact tussen Schöngarth en Kolitz moeilijk was verlopen, en dat er in feite

van uitgegaan kan worden dat Kolitz vanuit Zwolle als enige verantwoordelijk kan worden gesteld voor het handelen van de SD en Sipo in die periode.

Over zijn rol in Zwolle vertelde Hans Kolitz na de oorlog, tijdens zijn verhoor in Fort Blauwkapel: 'Ik was alleen verantwoording schuldig aan *Brigadeführer Schöngarth*, *Befehlshaber* van de Sipo in Nederland en later plaatsvervangend *Hohere Befehlshaber*, na de aanslag op Rauter.

Op 7 of 8 april 1945 kreeg ik opdracht het resterende gedeelte van de staf van de Sipo van Zwolle naar Utrecht over te brengen. Rond 20 april 1945 vertrokken we ten slotte naar Den Haag, waar ik in mei 1945 gevangengenomen werd.'

6. Hans Kolitz.

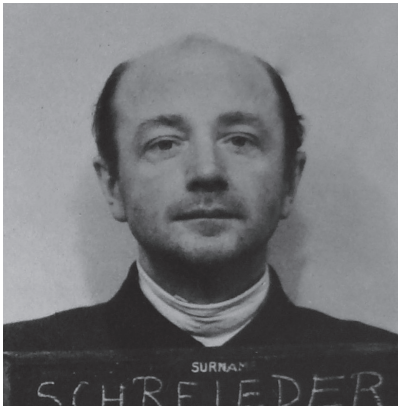
Echter, uit verhoren van anderen wordt duidelijk dat Kolitz en een aantal stafmedewerkers pas op 12 april vanuit Zwolle naar Utrecht vertrokken zijn.

Een van de voornaamste ambtenaren van de vierde afdeling van de Sipo was Joseph Schreieder. Deze was *Kriminaldirektor* en *Sturmbannführer* van de Sipo. Hij was sinds augustus 1940 het gezicht van de contraspionage in Nederland. Zelf vertelde Schreieder na de oorlog hierover, tijdens het verhoor in kamp Fallingbomstel: 'Ik probeerde een duidelijk beeld te krijgen van de Nederlandse verzetsbeweging, in het bijzonder van haar opbouw en verbinding met de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten (NBS).⁶ Zo kreeg ik papieren over de organisatiestructuur van de NBS in handen, afkomstig van het hoofdkwartier van prins Bernhard. Aanvullende informatie kreeg ik vaak bij arrestaties en de verhoren van leiders van de verzetsbeweging.

Ik gaf persoonlijk leiding aan een paar belangrijke verhoren. Ik kan me twee voorvallen herinneren. De eerste was het verhoor van Jan Thijssen, de leider van de Raad van Verzet (RVV). Van hem wilde ik graag weten hoe de organisatie van de RVV in elkaar stak.⁷ Het tweede geval was het verhoor van

7. Jan Thijssen.

8. Joseph Schreieder.

Philip Pander, die in Friesland gevangenomen was en daar de functie van gewestelijk operatieleider uitoefende. In het geval Pander was ik hoofdzakelijk geïnteresseerd in hoe sterk de NBS in Friesland bewapend was.'

Tot zover de verklaring van Joseph Schreieder.

Joseph Schreieder was eerst alleen belast geweest met het uitzoeken van alle spionagezaken en had onder andere leidinggegeven aan het 'England-spiel'⁸. Geleidelijk aan was zijn taak uitgebreid. Hij werd leider van het politiewerk tegen sabotage en spionage van meer dan plaatselijk belang. Schreieder werd daarbij geassisteerd door dr. Arno Arlt, dr. George Muller en Oskar Wenzky. Hij leidde dus het onderzoek in terroristische zaken, en hierop stond altijd de doodstraf.

Schreieder werd in Zwolle dus belast met het onderzoek naar zware zaken, maar zijn specialiteit bleef toch contraspionage. Hij had in Zwolle de beschikking over twee gespecialiseerde medewerkers. Dit waren *Obersekretar* Ernst Georg May en *Kriminal-Oberassistent* Hermann Ferdinand Wilhelm Johannes Schumacher. Deze laatste twee waren gespecialiseerd in radiozaken. May gaf leiding aan de 'Funkabwehr', en zijn ondergeschikte Schumacher had zich gespecialiseerd in 'England-Abwehr'.

Van de contraspionage had Schreieder zijn hobby gemaakt, en hij voerde zijn taak met grote precisie uit. Hij leidde het onderzoek, vergeleek de gegevens die uit de diverse verhoren bekend werden en had zich een goed beeld van allerlei organisaties gevormd. Maar het kwam regelmatig voor dat als hij naar aanleiding van deze ontdekkingen de gevangenen nog eens wilde verhoren, deze al

terechtgesteld waren, vaak zonder dat hun werkelijke identiteit was vastgesteld. Daarom werd in november 1944 afgesproken om dit soort gevangenen onder zijn directe toezicht in Zwolle te plaatsen. Dit was dus de reden waarom er vanaf november 1944 in opdracht van Deppner en later Kolitz, een aantal zeer belangrijke gevangenen naar het Huis van Bewaring in Zwolle werd overgebracht.

Daar werden zij verhoord over hun geheime werk via de SAS-missies⁹, de Jedburgh-teams¹⁰ en hun spionage- en radioactiviteiten.

9. Ernst Georg May.

Spionagezaken werden dus uitgezocht door Schreieder, en ging het over sabotage door verzetsbewegingen, dan werden vanaf 15 februari 1945 de zaken overgedragen aan *Hauptsturmführer* en *Kriminalrat* Hans Ernst Harders. Deze was vanaf genoemde datum toegevoegd aan de vierde afdeling van de Sipo. Beiden zonden na onderzoek hun rapport met advies naar Rauter, en na de aanslag op hem op 7 maart 1945, naar zijn plaatsvervanger Schöngarth. Dezen namen uiteindelijk de beslissing en stuurden de rapporten met hun besluiten terug.

Wel werd erop aangedrongen snel te werken. Om te voorkomen dat de gevangenis en de vol werden, moest er daarna niet te lang gewacht worden met de executies. Enigszins cynisch werden ze door de Duitsers *Todeskandidate* genoemd.

Zodra Schreieder en later ook Harders voldoende informatie uit de gevangenen had weten te trekken, konden ze door de in september 1944 landelijk opgerichte *Einsatzkommando's* terechtgesteld worden.

Himmler had vanuit het *Reichssicherheitshauptamt* in Berlijn nog een nieuwe maatregel ingevoerd, die *Sonderbehandlung* genoemd werd. Bij een overhaast vertrek van een *Einsatzkommando* moesten *Todeskandidate* onmiddellijk worden geliquideerd, om te voorkomen dat ze bij terugtrekking een bedreiging zouden vormen voor de Duitsers.

Na de oorlog vertelde Schreieder tijdens zijn verhoor dat hij op 2 april

10. Hans Ernst Harders.

1945 van Schöngarth opdracht had gekregen om naar Groningen te gaan.

Toen Schreieder en zijn staf in de vroege ochtend van 3 april 1945, vanuit Zwolle naar Groningen vertrokken, waren er nog twee *Todeskandidate* die hem interesseerden. De rest van de gevangenen van de Stafafdeling bleef achter en Schreieder had aan May opdracht gegeven een inventaris te maken van die gevangenen. Deze lijst is ook inderdaad door May gemaakt, zo blijkt uit zijn eigen verklaring, en aan Schreieder voor diens vertrek overhandigd. Op zijn beurt

heeft Schreieder, zo verklaarde hij, deze lijst overhandigd aan het hoofd van de Vierde Stafafdeling, Hans Kowitz. Ten slotte gaf deze de lijst door aan de leider van het *Einsatzkommando*, Joseph Rauch, waarmee de personen die daarop vermeld stonden, ter beschikking kwamen voor executie. Voor deze *Todeskandidate* werd hiermee de beschermende status opgeheven.

Ze waren als gevangenen van de Staf opgesloten in een afzonderlijke afdeling van het Huis van Bewaring te Zwolle en daar ingeschreven onder een andere naam, om te voorkomen dat het verzet erachter zou komen waar zij opgesloten zaten. Voor hen was er geen keuze: 'Erledigen oder mitgehen', zoals blijkt uit de verklaring van een van de twee die volgens Schreieder door hem werden meegenomen. In dit verband komt de opmerking van Schreieder, dat hij niet wist wat er met de achtergebleven gevangenen van de Staf zou gaan gebeuren, erg ongeloofwaardig over en het was waarschijnlijk een leugentje om zichzelf vrij te pleiten. Hij heeft keuzes gemaakt en was daardoor dus medeplichtig aan het lot dat de achtergebleven gevangenen wachtte.

Voor de twee die door Schreieder werden meegenomen, bleef de door Schreieder toegekende beschermende status gehandhaafd. De ervaringen van deze twee personen komen in het hoofdstuk 'Ontsnapt aan executie' aan de orde.

April 1945. De Duitse bezetting loopt op zijn eind.

Kriminaldirektor Joseph Schreieder, de hoge baas van de Duitse contraspionage, verlaat zijn post in Zwolle en laat veel van zijn belangrijke gevangenen achter in het Huis van Bewaring. Er wordt koortsachtig overlegd wat er met hen moet gebeuren. Himmlers bevelen vanuit Berlijn zijn duidelijk: laat niemand in leven. En daarmee is het lot van de meeste gevangenen bezegeld.

Op 4 april levert de *Grüne Polizei* een vuurpeloton en op 10 april klaart het *SD-Einsatzkommando* zelf de klus. Op de Gelderse Dijk in Hattem en bij het Katerveer in Oldebroek worden de gevangenen geliquideerd. In dit indrukwekkende boek reconstrueert de auteur de gebeurtenissen en vertelt van elke gevangene diens bijzondere levensverhaal.

Wolter Noordman (1949) is specialist op het gebied van de Duitse bezetting en het verzet op de Veluwe en in Overijssel. Hij publiceerde eerder onder meer *Ondergedoken op de Veluwe*, *Luchtalarm op de Veluwe* en *Gevangen op de Veluwe*. Daarnaast werkte hij mee aan het in Groot-Brittannië verschenen boek *From Delhi to Arnhem* (2009), vanwege zijn kennis van de geheime operatie Pegasus 2.

Omniboek